

Mária Potočárová¹ – Milan Krankus²

Univerzita Komenského v Bratislave, Slovensko

FENOMENOLOGICKO-PERSONALISTICKÁ FILOZOFIA VÝCHOVY EDITY STEINOVEJ A JEJ ÚVAHY O VÝCHOVE ŽENY

The Phenomenological-Personalist Philosophy of Education by Edith Stein and Her Thoughts on the Education of Women

Summary: The demand for the work of Edith Stein has been growing, but it includes mainly the interpretation of her philosophical and religious thoughts, with less attention being paid to her opinions on the education of man. At the same time, it turns out that also in this field the scholar expressed many valuable ideas related to pedagogical theory and practice. The history of the philosophical thinking of the 20th century has been enriched by Edith Stein's phenomenological-personality research into issues related to man and his existence. A special feature of her approach to these topics is that she combines the philosophical method of phenomenology with the Christian teachings and philosophy of Thomism. This fact had a direct impact on the new perspectives she adopted in the philosophy of education. The first part of the article deals with the philosophical and anthropological background and the education of man in Stein's work. The second part, in turn, focuses on the specific expression of her thoughts on the individual determination of the role and the status of woman. With these points of departure in mind, we can arrive at further aims and tasks of education.

Keywords: phenomenology, personalism, pedagogical anthropology in Edith Stein's theses

¹ Prof. PhDr. Mária Potočárová, Ph.D. – je profesorkou pedagogiky na *Katedre pedagogiky Filozofickej fakulty, Univerzity Komenského, Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovenská republika*. Adresa e-mail: maria.potocarova@uniba.sk

² PhDr. Milan Krankus, Ph.D. – pôsobí na *Katedre pedagogiky Filozofickej fakulty, Univerzity Komenského, Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovenská republika*. Adresa e-mail: krankus@zoznam.sk

Edita Steinová, filozofka, učiteľka, konvertitka, karmelitánka a svätá mučeníčka je jednou z najpozoruhodnejších žien 20. storočia. Pre pápeža Jána Pavla II. bola dokonca „paradigmatickou postavou“, ktorá hlboko poznačila nielen novodobú filozofiu, ale aj uvažovanie jeho samého. Bola to moderná žena a prvotriedna intelektuálka. Pravda, ktorú objavila a pre ktorú bola ochotná aj zomrieť, nebola iba abstraktná a rozumová pravda, ale konkrétna a osobná pravda. Bola to pravda, ktorú vždy hľadala, či skôr – pravda, ktorá si našla ju. Jej život, v ktorom „hľadala pravdu a našla Boha“, bol zároveň školou intelektuálnej otvorenosti a pravej intelektuálnej slobody. V posledných desaťročiach sa spolu s vydávaním súborného diela Steinovej začína odhaľovať skutočný rozsah jej diela. Ukazuje sa jeho miesto a význam v dejinách európskeho myslenia a pre súčasnosť. Množstvo prác, ktoré sú venované jednotlivým aspektom jej diela a jej životu rastie každým dňom a spolu s tým aj záujem odbornej a čitateľskej verejnosti. Odhaľuje sa postupne jej významné miesto vo fenomenologicko- personalistickom skúmaní problematiky človeka a jeho bytia. Osobitosťou jej prístupu k riešeným problémom je to, že sa v ňom spája filozofická metóda fenomenológie s kresťanským učením a filozofiou tomizmu.

Fenomenologicko-personalistická filozofia výchovy Edity Steinovej

Pri pohľade na dejiny pedagogického myslenia 20. storočia možno konštatovať, že meno Edity Steinovej (1891–1942) sa medzi najvýznamnejšími predstaviteľmi európskej pedagogiky nenachádza. Príčiny vidíme v tom, že dominantnou oblasťou jej záujmu bola oblasť filozofie, psychológie a náboženstva a jej práce o výchove a vzdelávaní tvoria menšiu časť jej diela a záujem o ne rastie až v súčasnosti. K problémom výchovy a vzdelávania sa Steinová nevyjadřila v ucelenej práci, ale stretávala sa s nimi celý život. Nevytvorila systematickú pedagogickú teóriu. Svoje myšlienky zverejnila väčšinou formou štúdií, článkov, verejných prednášok a vystúpení na konferenciách, a značné množstvo myšlienok o výchove vyslovila vo svojich filozofických a teologických prácach, v korešpondenciách a poznámkach, ktoré sa zachovali.

Pedagogike sa Edita Steinová venovala hlavne počas svojho pôsobenia ako učiteľka v kláštornej škole a v učiteľskej prípravke v Speyeri a na Inštitúte vedeckej pedagogiky v Münsteri a ako sa sama vyjadřila, v mnohých problémoch sa necítila dostatočne kompetentná a musela si veľa vecí doplniť, „ako samouk“. Svoj prínos k rozvoju tejto vednej disciplíny chápala skôr ako poskytnutie podnetov a inšpirácií z filozofie pre rozvoj pedagogickej teórie a praxe, ktoré bude treba podľa nej previesť do jazyka pedagogiky, poskytnúť pedagogike kategoriálny aparát a prístup v ktorom v duchu požiadavky fenomenológie možno aj z pedagogiky

urobiť „prísnu vedu“. Z hľadiska pedagogiky majú význam jej štúdie *Psychická kauzalita, Výstavba osoby, Jednotlivec a spoločnosť* a ďalšie. Významný bol jej cyklus prednášok v Münsteri pod názvom *Idea človeka ako základ vedeckej pedagogiky a výchovnej práce*.

S určitým zjednodušením možno myšlienkový vývin Steinovej rozdeliť na tri obdobia – fenomenologické, metafyzické (adaptácia učenia Tomáša Akvinského a novotomizmu na fenomenologicko-ontologický prístup) a mystické. Na základe Steinovej adaptácie novotomizmu na fenomenologicko-ontologický prístup označuje Ján Letz jej filozofiu ako „fenomenologický novotomizmus“³. Vo vzťahu k jej filozofii výchovy je treba venovať pozornosť hlavne prvým dvom etapám.

Teoretické východiská uvažovania E. Steinovej tvorí fenomenológia z jej prvej etapy vývinu (hlavne učenie Edmunda Husserla, Maxa Schelera a Alexandra Pfändera, Adolfa Reinacha) ako metóda na odhalenie podstaty a štruktúry fenoménov bytia a ich pochopenia. Okrem toho možno v jej diele poznať vplyv dobovej sociológie napr. Ferdinanda Tönniesa a M. Webera, názorov Wilhelma Diltheya a filozofia života, Sternovho personalizmu, filozofie bytia a ďalších. Vzhľadom na túto skutočnosť sa jej pedagogické názory označujú niekedy ako fenomenologická pedagogika, fenomenologicko-tomistická, tomisticko-personalistická pedagogika a podobne. Vychádzajúc zo štúdií filozofa výchovy Milana Krankusa⁴ sa ako najvhodnejšie označenie takto orientovanej koncepcie pedagogiky javí výraz fenomenologicko-personalistická pedagogika. Človek je v centre procesu výchovy. Východiskom fenomenologicko-personalistickej pedagogiky Steinovej je istý model človeka, „idea človeka“, ktorá celú výchovnú prácu bude viesť a orientovať ako cieľová predstava. Idea človeka má rozhodujúci význam tak pre výstavbu pedagogickej vedy ako aj pre samotnú (praktickú) výchovnú prácu, preto sa ňou pedagogika musí zaoberať. Bez jasnej integrálnej vízie človeka nie je budovanie pedagogickej teórie možné. V antropologickom prístupe k fenoménu výchovy je teda zásadná otázka čo je človek, aké je jeho miesto v bytí, čím sa líši vo svojom bytí od ostatných súcien, v čom je ich špecifickosť. Podľa Steinovej človeka treba chápať ako jednotu tela a duše, materiálneho i nemateriálneho. Avšak už vo svojej doktorskej práci (pred konverziou) sa prikláňa k názoru Maxa Schelera o výnimočnom postavení človeka vo svete v dôsledku jeho duchovného rozmeru. Svojim duchovným bytím, orientovaným na poznávanie a hľadanie zmyslu bytia stojí človek vysoko nad všetkými ostatnými súciami materiálneho sveta. Bytie človeka preto tvoria navzájom prepojené tri roviny – telo, duša a duch – a spoločne vyjadrujú podstatu ľudskej osoby. Takéto chápanie osoby a jej štruktúry je zásadným prvkom v pedagogických názoroch Steinovej, ktorý v druhom období svojej vedeckej aktivity obohacuje o spojenie fenomenologického myslenia s aristotelovsko-tomistickým prístupom. Pokúsila sa o spojenie

³ Ján Letz, *Novotomistické metafyziky*, (Trnava: Trnavská univerzita 2007), 239.

⁴ Milan Krankus, „Človek a výchova v diele Edity Steinovej“, *Viera a život* 3 (2010): 57.

fenomenológie a scholastiky. Jej cieľom bolo síce položiť základy modernej katolíckej pedagogiky, ale všeobecnosť a šírka jej záberu presahuje tento rámec. Svojím príspevím Edita Steinová sa zapojila do pedagogickej diskusie a pokúsila sa načrtnúť vlastné predstavy o podstate, zmysle a cieľoch výchovy a vzdelávania, s vlastnou terminológiou a vnútornou logikou⁵.

Na začiatku skúmaníu problematiky výchovy v diele Steinovej, musíme uviesť jej prácu *K problému vcítienia*⁶ v ktorej sa síce nevyjadruje priamo k výchove, ale hovorí o probléme, ktorý sa stal v pedagogike XX. storočia veľmi významným, hovorí o vcítení do psychickej konštitúcie iného individua, o spôsoboch poznania duševného sveta iného človeka. Steinová fenomenologickou metódou skúma v tejto práci celý proces poznávania vnútorného sveta jedinca, od úrovne konštitúcie zo zmyslových dojmov až k prežívaniu a možnostiam chápania výrazových fenoménov, citov a ich zmyslu. „Fenomenologická metóda sa stala pre Editu Steinovú základom subjektového chápania žiaka, vcítienia sa do jeho individuálnej prirodzenosti“⁷. Vcítienie sa na úrovni duchovných aktov podľa nej otvára aj svet hodnôt, ktorými sa riadi iný človek, hodnôt histórie a kultúry. Okrem toho v tejto práci po prvý raz hlboko a dôsledne analyzuje kategórie ducha (Geist) a osoby (Person), ktoré sú kľúčové v jej názoroch na výchovu a formovanie človeka.

Pretože človek je v centre procesu výchovy, musí byť podľa Steinovej jeho východiskom istý model človeka. „Idea človeka“ bude celú výchovnú prácu viesť a orientovať ako cieľová predstava. Podľa nej idea človeka má rozhodujúci význam tak pre výstavbu pedagogickej vedy, ako aj pre výchovnú prácu, preto sa ňou pedagogika musí zaoberať“ Cieľ výchovy sa nedosiahne bez uvedomenia si čo je človek a aký je, kam má dôjsť a aké k tomuto cieľu existujú cesty. Beate Beckmannová-Zölleroá hovorí v predhovore k zväzku Steinovej Zbraných spisov venovanom výchove, že jej snahou bolo vytvoriť „pedagogickú metateóriu, ktorá bude vychádzať z jej učenia o bytí, teórii poznania a z učenia o osobe“⁸.

Zásadná otázka teda znie, čo je človek, aké je jeho miesto v bytí, čím sa líši od ostatných súcien, v čom je jeho špecifičnosť. Podľa najvšeobecnejšieho antropologického vymedzenia chápe Steinová človeka ako jednotu tela a duše, materiálneho a nemateriálneho. Duša spolu s telom tvorí „psychofyzické individuum“ Už v práci *K problému vcítienia* sa prikláňa k názoru Schelera o výnimočnom postavení človeka vo svete v dôsledku jeho duchovného rozmeru Podľa Steinovej je jednou zo základných charakteristík človeka, že na rozdiel od vecí, ktoré sa pretvárajú iba z hľadiska vonkajšej podoby, rastlín a zvierat, ktoré sú formovateľné

⁵ Ibidem, 58–59, 65.

⁶ Edita Steinová, *K problému vcítění* (Praha: Nadační fond Edity Steinové, 2013).

⁷ Andrzej Przybylski, *Działalność edukacyjna i myśl pedagogiczna św. Edyty Stein* (Kraków: Wydawnictwo WAM 2007): 257.

⁸ Beate Beckmann-Zöller, *Bildung und Entfaltung der Individualität*, in: Edith Stein, ESGA, Bd. 16., Beiträge zum christlichen Erziehungsauftrag (Wien 2001).

zvonka cez plánované zásahy, človek sa môže formovať zvnútra prostredníctvom svojej duchovnej stránky.

Prostredníctvom tela je človek začlenený do súvislostí prírody. Zároveň je človek „slobodná duchovná bytosť“. Svojim duchovným bytím, orientovaným na poznávanie a hľadanie zmyslu bytia stojí vysoko nad všetkými ostatnými súcniami materiálneho sveta. Vedomie ako korelát sveta objektov nie je príroda „ale duch“, chápanie, intelekt, aktívny rozum, najvyššia časť duše. „Človek je rozumný živočích (animal rationale), má vnútro, ale prirodzená orientácia jeho života je exteriorizácia“. Osoba je vedomé a slobodné Ja (slobodný subjekt), bytosť obdarená rozumom, totalita prirodzených dispozícií, špecifikovaných jeho psychickou individualitou. Ľudské bytie sa z hľadiska formatívneho princípu zásadne odlišuje od nižších súcien pretože je obdarené dušou ako vnútornou substanciou formou, ktorá má schopnosť formovania človeka zvnútra.

Vnútorná forma osoby je do človeka vložená Bohom a má byť ďalej rozvíjaná⁹. Človek má vďaka svojho duchovného rozmeru jedinečné miesto v celku bytia, lebo dokáže vystupovať zo seba a bezprostrednej súvislosti javov ako slobodná bytosť a rozhodovať sa o svojom konaní, prekračuje sám seba. Je nositeľom svojho života, lebo dokáže sám seba viesť a riadiť. Nie je hotovou a úplnou bytosťou, ale sa stáva, „je otvorený“ pre formovanie svojej duše a vývin k vyššiemu stupňu ľudskosti. K tomu má všetky predpoklady, rozum, vôľu a slobodu rozhodovania. To zároveň aj vysvetľuje existenciu odlišností jednotlivcov v duchovnej a osobnej sfére daných odlišným stupňom vývinu tohto pudenia a stupňa úplnosti a dokonalosti. Každý človek je povolaný slobodne rozvíjať svoju originalitu a jedinečnosť. Podľa Steinovej je človek je originálne a slobodné indivídium, neopakovateľná osobnosť s vlastnou dôstojnosťou, povolaná slobodne rozvíjať a realizovať svoju originalitu a jedinečnosť a nesie za to zodpovednosť. Individualita tvorí hodnotu človeka. Každá ľudská duša osobitným spôsobom dosahuje mieru svojej úplnosti a svoje miesto vo vývine ľudstva. Toto špecifikum tvorí jej hodnotu a dôstojnosť. Chápanie tejto individuálnej jedinečnosti a jej rozvíjanie je základnou úlohou učiteľa a cieľ jeho výchovno-vzdelávacej práce¹⁰. Prístup k chápaniu človeka z hľadiska osoby a jej štruktúry, ktorý je zásadnou zložkou jej pedagogických názorov v druhom období svojej vedeckej aktivity obohacuje E. Steinová spojením fenomenologického myslenia s tomisticko-scholastickým chápaním človeka a sveta. Aristotelovsko-tomistický slovník (substancia, podstata, matéria, forma atď.) ktorý používa pri filozofických úvahách o osobe prenáša aj do chápania výchovy človeka. Samozrejme nejde pritom o pasívne preberanie, ale o konfrontáciu, porovnávanie stanovísk, presvetľovanie kategoriálneho aparátu (vnímanie, duch, rozum, duša, vôľa, telo, osoba, Ja) fenomenologickým prístupom.

⁹ Edith Stein, *Aufbau der menschlichen Person* (Freiburg: Herder 2010).

¹⁰ Milan Krankus, „Pedagogické dielo Edity Steinovej“, *Paedagogica* 22 (2010): 39–55.

Podľa nej duša je „forma tela“. Ako substancia má nižšiu časť – zmyslovú dušu, orientovanú na telo a vyššiu časť tzv. *rozumovú dušu*. Rozum je duchovná mohutnosť duše, racionálne spracúva podnety zo zmyslov a reflektuje sám seba, usudzuje a poznáva. V dôsledku svojho duchovného rozmeru vychádza zo seba na poznanie vyšších právd a je pritom orientovaný vôľou. Duch dáva činnosti smer a zmysel. K ľudskému bytiu patrí, že „život vychádza z Ja a že je daný osobnému Ja do rúk dvojakým spôsobom, aby si bolo vedomé svojho života odlišného od všetkého ostatného, a aby ho slobodne stvárňovalo“. Duša ako forma je základom individuality a princípom individuácie, skutočnosti, že všetko naše prežívanie aj celé naše bytie má individuálny, jedinečný charakter. V zhode s Tomášom Akvinským ju Steinová chápe ako substanciálnu formu. Východiskom úvah o výchove je pre ňu fenomenologická analýza korelácie prázdnej formy a naplnenia, aktu a predmetu, spojená so scholastickým chápaním vzťahu látky a formy, potencie a aktu, možnosti a uskutočnenia. Pretváraním materiálu, ktorý duša dostáva do podoby ducha, dochádza k jej rastu. Človek sa potom v stále väčšej miere stáva osobou v ktorej sa naplňajú charakteristiky dokonalej formy obsiahnutej v duši v podobe tendencie, od samého počiatku. Vo formuláciách ako „dynamika vo vývoji súcien vedie k ich stále dokonalejším podobám“ a „je to život, ktorý sa snaží dostať k plnosti“ môžeme vidieť vplyv filozofie života.

Dynamicko-energetická koncepcia bytia Tomáša Akvinského našla u Steinovej svojské doplnenie vo fenomenologických analýzach zmyslu výchovy. Výchova v chápaní Steinovej nadobúda dynamický charakter, jej pedagogika sa stáva pedagogikou „rastu duše“ pretože ľudské bytie je teleologicky nasmerované a „každý človek má na základe svojho ľudského bytia určité miesto v pláne stvorenia a úlohou výchovy je jednotlivca priviesť k tomuto určeniu“¹¹. Úsilie človeka o vlastný rozvoj je u Steinovej zakotvené v tomisticko-scholastickom chápaní vývinu bytia k najvyššej miere jeho plnosti.

V tradičnom scholastickom chápaní sa každé súcno vyznačuje tým, že nesie v sebe potenciu, ktorá sa uskutočňuje tým, že „prijíma formu“. Učiteľ má poznať „formu“, ku ktorej žiak smeruje a zároveň zohľadniť jeho „esenciu“, má vedieť, čo je potrebné pre jeho vývin, vedieť, že duchovná sféra je sférou zaujatia postojá a rozhodovania, aký smerom sa človek vydá. Vo formuláciách ako „je to život, ktorý sa snaží dostať k plnosti“ môžeme zároveň vidieť vplyv filozofie života. Steinová hovorí vlastne o naplnení a rozvoji všetkých stránok človeka v procese výchovy a zároveň charakterizuje tento proces ako dynamický a nekonečný zdokonaľovania v dôsledku napätia medzi neúplnosťou a naplnením skutočnej ľudskej podstaty. Osoba je individuum, ktorého vlohy a sily sa rozvinuli k plnej forme.

¹¹ Bruno Reifenrath, *Erziehung im Licht der Ewigen. Die Pädagogik Edith Steins*. (Frankfurt am M.: Diesterweg 1985), 108.

Výchova a vzdelávanie (v zmysle Bildung) je teda rozvoj toho, čo už vopred existuje v duši ako vnútornej forme v podobe tzv. potencialít, predpokladov pre dosiahnutie úplnej, dokonalej formy v jej plnosti. Zdôrazňuje pri tom moment celostnosti, daný jednotou osoby. V dôsledku toho hovorí napr. Eric de Rus o „ideji nositeľstva a ideji rozvíjania“¹² „Pod výchovou chápeme utváranie celého človeka, so všetkými jeho silami a schopnosťami“ Vychádzajúc z fenomenologických pozícií Steinová aj pri výchove jednotlivca žiada, aby učiteľ rešpektoval základnú zásadu fenomenologickej metódy (fenomenologickú redukciu, epoché), to znamená aby na začiatku nepristupoval k žiakovi so žiadnymi subjektívnymi predpokladmi, teóriami a nepotvrdenými domnienkami, ale aby sa ho snažil postihnúť a opísať „aký je“, ako sa javí vo svojej skutočnej podstate a potom si o ňom vytváral pravdivý obraz o autentickom svete jeho myslenia a cítenia, konštitúcii jeho vnútra na základe pevných a jasných poznatkov, skúsenosti bezprostredne daných dát. V práci *Konečné a večné bytie* sleduje Steinová proces „stávania sa“ a utvárania človeka cez stále účinnejšie pôsobenie duše ako formatívnej sily¹³.

Na počiatku výchovného procesu sa vychovávajúci stretáva so žiakom ako nositeľom prázdnej formy duše, ktorej základným znakom je intencionalita, smerovanie a vychádzanie mimo seba. Duša sa najprv zameriava na rozvoj tela, rast orgánov, ovládanie tela a vytváranie návykov. Postupne sa jej pôsobenie ako vnútornej formatívnej sily zvyšuje. Trvá však dlhšie, kým sa v dieťati začne prebúdať rozum ako duchovný princíp, kým sa bude riadiť vôľou a chápať, čo sa od neho žiada, kým sa stane subjektom ovládaným zo svojho vnútra. V tomto procese sa vnútorná, psychická (duchovná) sféra stáva stále dominantnejšou a preberá stále viac regulatívnu funkciu pri rozvoji vnútra a kontrole a riadení jednotlivých psychických funkcií. Dochádza tak k rozvoju celej personálnej štruktúry. „Výchova preniká až na dno duše, až do jej substancie, aby jej dala novú formu a zároveň formovala človeka v jeho celku“.

Osobné formovanie je možné iba vtedy, keď sa začne vlastný duchovný život, keď sa prebúda Ja, a dieťa sa stane v istom zmysle vedomé seba, keď sa prebúda vedomie, ktoré môže prejsť do pravdivého chápania vlastného života a zmyslu všetkého s čím sa stretáva, a keď dokáže samo seba určiť t. j. dať svojmu konaniu smer a angažovať sa v ňom. Výchova je organizovanie tvorby duše, jej rastu cez pôsobenie jej duchovnej vrstvy, pretvárajúce dielo ducha, ktoré prebieha zvnútra navonok. Znamená usmerňovanie jedinca na dobrovoľné a vedomé sebaformovanie, sebatvorenie. Všetka výchova je úsilie duše ktorého cieľom je „aby sa stala tým, čím má byť“¹⁴. Len v takomto chápaní môžeme pochopiť výrok E. Steinovej, že „všetka výchova je vlastne seba výchova“, ktorý by bol inak nezrozumiteľný

¹² Eric de Rus, *L'art éduquer selon Edith Stein. Anthropologie, éducation, vie spirituelle* (Paris: Cerf 2008), 224.

¹³ Edit Stein, *Byt skończony a byt wieczny* (Poznań: W drodze 1995).

¹⁴ Ibidem, 436.

a mohol by viesť k predstave, že vlastne odmieta a popiera význam vedenia vychovávaného zvonka.

Duša prijíma a pretvára materiál zo zmyslov a robí z neho materiál pre vnútorné zmysly, ducha, ktorý sa aktívne podieľa na jeho pretváraní a vytváraní nových ideí a určení meniacich skutočností, posúvajúcich ju na vyšší stupeň duchovného rozvoja. Duch je živý a aktívny, spracúva a pretvára všetko na vnútorné obrazy, výtvary, konanie a tvorivú činnosť, vlastné vedomosti. Rozvoj celku duševného života je zároveň rastom a rozvojom prostredia človeka, teda sveta, do ktorého prispieva svojou telesnou aj duševnou aktivitou, rozvíjaním „objektívneho ducha“ to znamená kultúry ako takej. V tejto formulácii môžeme konštatovať vplyv pedagogiky kultúry. V konkrétnej praxi výchovy a vzdelávania má tento proces podobu osvojovania si obsahu vzdelávania vybratého z vonkajšieho sveta v podobe kultúrnych obsahov a ich zvnútorňovania. Pretvorenie na duchovné vlastníctvom žiaka sa stávajú ďalším zdrojom jeho rozvoja a budúceho príspevku ku kultúre a rozvoju života spoločnosti. „Celý náš svet kultúry, všetko čo vytvorila „ľudská ruka“, všetky úžitkové predmety, všetky diela, remeslá, techniky, umenia, sú prejavom ducha, ktorý sa stal skutočnosťou“¹⁵. Chápanie výchovy u Edity Steinovej je teda integrálne a dynamické (uznávanie vývinu všetkých prvkov a vrstiev osoby). Určiť obsah vzdelania znamená vybrať čo je potrebné, určiť aké predmety budú určené na rast ducha, rozvíjanie orgánov duše, poznávacích a vôľových kvalít, z hľadiska individuálnych potrieb a špecifik jednotlivcov. Za dôležitú oblasť považuje formovanie rozumovej stránky u žiakov, ich chápania, v súlade so základnou požiadavkou fenomenológie o zabezpečenie jasného a pravdivého priebehu poznávacieho procesu. Treba ich viesť k tomu, „aby boli schopní samostatne získať jasný názor, dôležité pojmy a pravdivé úsudky“. Jasnosť a pravda musia byť cieľom vyučovania. Úlohou školy je umožniť prístup k tomu čo utvoril človek a ku kultúrnym hodnotám, sprostredkovať ich rozvíjajúcu silu a zároveň rozvíjať subjekt pre ich tvorbu. Dôležitým aspektom je axiologický rozmer, rozvíjanie hodnotového vedomia, mravných a duchovných hodnôt. Na základe hodnôt musia byť sprostredkované oblasti kultúry, vybraté podľa toho čo sa hodí pre každého jednotlivca podľa veku, nadania a individuality. Tento výber sa má riadiť hodnotovými kritériami (pravda, krása, dobro, láska) a učiteľ nesie za jeho výber zodpovednosť. Jeho cieľom má byť rozvoj rozumu a vôle, úsilie o poznanie, dobro, pravdu a krásu, láska služba, angažovanie sa. Podnetné a zaujímavé sú Steinovej úvahy o fenomenológii vzťahu jednotlivca a spoločnosti, ktoré ovplyvňujú jej chápanie sociálnej výchovy.

Podľa Edity Steinovej osobné bytie jedinca existuje len v podobe individuality, jedinec je slobodným duchovným bytím, zároveň je však duša esenciálne obrátená k druhému človeku, smeruje navonok k iným ľuďom. Ako jednota života sa môže rozvinúť iba v živote s inými lebo človek je vždy súčasťou ľudstva, ktoré

¹⁵ Krankus, „Človek a výchova v diele Edity Steinovej“, 56–66.

sa v ňom uskutočňuje so všetkými jeho možnosťami (intersubjektivita). Vzťah jednotlivca a spoločnosti bol, je a vždy bude naplnený istým protirečením. Riešiť túto dilemu prostredníctvom výchovy a jej úlohu vo výchove jednotlivca pre spoločnosť sa pokúsila E. Steinová vo svojej štúdií *Teoretické základy sociálnej výchovnej práce*. V jej názoroch v tejto oblasti vidieť vplyv sociologických a pedagogických teórií zaoberajúcich sa „spoločenstvom“ ako organickou jednotou jedincov.

Pre Steinovú sa hlavná otázka sociálnej výchovy formuluje v podobe či sa má spoločnosť snažiť o výchovu v duchu radikálneho individualizmu alebo výchovu občana podriadeného a slúžiaceho štátu a jeho záujmom. Tieto dva extrémny podľa nej zreteľne vystupujú v chybných teóriách individualizmu odopierajúceho začlenenie jednotlivca do celku, a socializmu, ktorý berie a ničí individualitu jednotlivca. Obidva sú pre ňu neprijateľné.

Pokusom o prekonanie tohto protirečenia má byť jej koncepcia personálneho spoločenstva, do ktorého bude jedinec začlenený prirodzeným spôsobom a výchovy k nemu, ako spoločenstva jedincov založeného na duchovnej jednote, vzájomne spojených citovými, emocionálnymi a kultúrnymi väzbami, prežívaním, spoločnými hodnotami a cieľmi, pri zachovaní personálnej identity a individuálnej jedinečnosti každého účastníka. Povedali sme, že rozvoj žiaka v zmysle osobného rastu ho podľa Steinovej dialekticky smeruje k spoločenstvu ako duchovnému a personálnemu zväzku. Ak existujú problémy vo vzťahu týchto dvoch entít potom je to hlavne v dôsledku nerozvinutosti a nedokonalosti ľudskej bytosti a tiež tým, že človek je od spoločnosti oddelený svojou individualitou a zostáva tajomstvom sebe aj iným.

V tejto oblasti má preto hlavnú úlohu výchova. Hoci je spoločenská bytosť, členom spoločnosti sa stáva len postupne, neprichádza na svet ako hotový člen spoločnosti, ale v priebehu života sa musí rozvinúť cez vedenie. Výchova formuje žiaka za člena spoločnosti cez formovanie jeho rozumu, vôle a citov k zodpovednému zaujatiu svojho miesta v spoločnosti, má viesť k harmonizácii individua a sociálnych síl. Učiteľ ako súčasť spoločnosti má v tejto práci nezastupiteľnú úlohu. V tejto súvislosti treba spomenúť úlohu a význam lásky v procese výchovy ako ju chápe E. Steinová. Láska nie je pre ňu obyčajný emocionálny stav alebo akýsi druh vzťahu, ale v súlade s názormi M. Schelera láska je nástroj a spôsob poznávania druhého človeka, ktorým sa nám v láske „otvára vo svojej podstate“. Preto nehovorí o výchove „k“ láske ale „v“ láske, ktorá má prenikať celú atmosféru výchovnej práce a života školy.

Škola sa má stať miestom formovania sociálnych citov a postojov, výchovy charakteru ako miesto spolupráce, porozumenia, spoločnej činnosti, účasti na kultúre. Má vytvárať podmienky aby sa každý žiak cítil spokojný a potrebný. Má byť „žitým spoločenstvom“ ako príprava pre život v spoločnosti. Sociálna výchova má byť jednotou vnútorného rozvoja a sociálnej aktivity. Škola má umožniť aby sa žiaci podieľali na živote rozličných spoločenstiev, rodiny, národa,

štátu, cirkvi, pestovať sympatiu, lásku a dobro v malých veciach, a starosť o druhých. Individualita na základe personálneho bytia potom povedie k rozvoju sveta a skutočného ľudstva.

Pri hodnotení pedagogických názorov Edity Steinovej treba konštatovať, že sú síce dobovo podmienené a v mnohých aspektoch reagujú na situáciu v nemeckej pedagogike v čase Weimarskej republiky a odrážajú celkovú situáciu v budovaní pedagogiky ako vedy po prvej svetovej vojne, obsahujú aj mnohé zaujímavé a podnetné myšlienky, ktoré môžu inšpiratívne pôsobiť aj v súčasnosti. Možno konštatovať, že svojím príspevkom sa aj ona zapojila do diskusie a pokúsila sa načrtnúť vlastné predstavy o podstate, zmysle a celi výchovy a vzdelávania, s vlastnou terminológiou a vnútornou logikou. Je to koncepcia permanentného vzostupu ľudskej stránky života. Človek v procese svojho rozvoja a formovania personálnej stránky je otvorený na stále hlbšie a plnšie a dokonalejšie bytia a súčasne sa stáva subjektom vlastného života a dvíha na vzostupnej ceste aj svojich blízkych. Nie je teda úplným človekom ale „je na ceste“, postupným rozvojom svojej vlastnej obmedzenej plnosti a dokonalosti. Ľudské bytie je iba na ceste s väčším alebo menším priblížením sa k cieľu.

Všetko čo sme doteraz hovorili o jej chápaní výchovy a vzdelávania, a o ich cieľoch a zmysle, by bolo neúplné, keby sme nevzali do úvahy náboženský rámec, v ktorom sa od určitého obdobia jej života pohybuje a ktorý sa dokonca v poslednom období jej života stáva dominantný. Musíme mať na pamäti, že pedagogika Edity Steinovej osciluje medzi dvojakým určením človeka, „dočasným a večným“, prípravou na pozemský život a zohľadnením náboženského určenia človeka. V tzv. mystickom období sa jej úvahy o osobe a jej rozvoji podriaďujú úvahám o transcencii a rozvoji náboženskej viery u človeka. Preto niektorí teoretici označujú jej chápanie ako pedagogiku, ktorá vedie „od prirodzeného k nadprirodzenému“, označujúc ju ako mystagogiku, v ktorej je osoba len nedokonalým odzrkadlením obrazu božieho (v dôsledku dedičného hriechu) a ku ktorému sa má vrátiť a blížiť sa ako k svojmu ideálu, najvyššej miere plnosti a dokonalosti. Tento „télós“ je podľa nej daný človeku v podobe tendencie a túžby po dosiahnutí dokonalosti v zmysle kresťanskej metafyziky a výchovy vlastného vnútra ako cesty k Bohu (úplnosti bytia). Ide o nadprirodzené určenie človeka, spirituálnu skúsenosť, kde zmysel jeho existencie je mimo sféry jeho pozemského života a človek sa ho snaží pochopiť a dosiahnuť. Pretože tieto dva aspekty (svetský rozmer a náboženský rozmer) nemožno od seba úplne oddeliť, bude teda záležať od uhlu pohľadu a od toho, na ktoré z týchto dvoch určení z nich budeme klásť väčší dôraz. Napr. Andrzej Przybylski považuje za zaujímavý moment jej snahu o „spojenie fenomenológie s tradičným tomistickým myslením na tému výchovy“.¹⁶ Eric de Rus zase vo svojej práci chápe pedagogické myslenie Steinovej úplne v náboženskom rámci, ktorý má až mystický charakter. V širšom

¹⁶ Przybylski, *Działalność edukacyjna*, 2. de Rus, *L'art éduquer*.

kontexte európskeho pedagogického myslenia je síce jej pedagogika založená na teologicko-filozofických základoch, ale nepohybuje sa úplne v rámci čistej pedagogiky perennis, je doplnená a obohatená o fenomenologicko-existenciálny rozmer a orientovaná smerom k pedagogike kultúry a pedagogike hodnôt, v spojení s personalistickými filozofickými a psychologickými koncepciami. Dokonca aj k učeniu o vývine ľudského bytia k jeho plnosti neprivádzajú Steinovú v prvom rade argumenty teológie, ale filozofické predpoklady. Podľa Ivan Blechu u Steinovej súvisí tento proces s časovou imanenciou nášho čistého Ja. „Ja nie som všetko – to je hlavný zážitok, ktorý ako konečné bytosti pociťujeme“.¹⁷ Dielo Edity Steinovej má mnoho aspektov. Pokúsili sme sa určitou interpretáciou naznačiť jeho súvislosť s vývinom pedagogiky 20. storočia.

Hodnotiac jej prínos do pedagogického myslenia môžeme len zopakovať, že v čase utvárania pedagogiky ako samostatnej vedeckej disciplíny koncom 19. a začiatkom 20. storočia a hľadania metód duchovných vied Steinová ako jedna z prvých ponúkla pedagogike použitie fenomenologickej metódy na jej predmet skúmania (štruktúra a konštitúcia osoby, sloboda, orientácia na svet hodnôt a ich prežívanie) a tak „prispela k využitiu fenomenológie v pedagogickom výskume“¹⁸ Zároveň tu je potrebné dodať, že počas medzivojnového obdobia v poľskom pedagogickom myslení spolu s Editou Steinom aj Fr. Józef Roskwitalski významnou mierou ukázal ako aplikovať fenomenológiu v pedagogickom výskume. O jeho prínose v tejto oblasti rozvoja pedagogického myslenia podrobnejšie píše profesorka Janina Kostkiewicz¹⁹. Aktuálna a podnetná pre fenomenologicko-personalistickú rovinu Steinovej pedagogiky je aj to, že si našla svoje vyjadrenie aj napríklad v humanistickej pedagogike v pojmoch ako sebarealizácia a sebaaktualizácia, či v dialogickej pedagogike. Obidva spomenuté prístupy sú rozvíjané v celom kontexte personalisticky orientovaných pedagogických koncepcií. Jej poukazovanie na objektívnu existenciu trvalých a nemenných hodnôt možno chápať aj ako protiklad relativizmu postmoderných pedagogických koncepcií. Edita Steinová analyzuje stav pedagogického myslenia a jeho vplyv na formovanie človeka v integrite nielen z aspektu kresťanskej antropológie, ale aj podľa filozofických postojov humanistického ideálu a existenciálnej filozofie. Tieto filozofické smery porovnáva s kresťanskou antropológiou a vyzdvihuje význam zjaveného poznania o stvorení človeka na Boží obraz.

¹⁷ Ivan Blecha, *Husserl* (Praha: Votobia 1996).

¹⁸ Krystyna Ablewicz, *Hermenutyčno-fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice* (Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1994), 36.

¹⁹ Janina Kostkiewicz, *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2013), 468.

Úvahy o výchove ženy v diele Edity Steinovej

V našom príspevku sa budeme zaoberať osobitnou oblasťou v diele Steinovej, ktorou je problematika vzdelávania žien a dievčat. O problematiku žien a ženského hnutia v Nemecku a Európe sa Steinová zaujímalá už počas štúdií a aktívne sa angažovala v aktivitách za práva žien ako členka pruskej asociácie pre volebné právo žien. Feminizmus 19. a začiatku 20. storočia sa spájal hlavne s bojom žien o volebné právo a odstránenie spoločenskej nerovnosti a v prístupe k voľbe povolania. Situácia sa zmenila po r. 1918, keď boli hlavné požiadavky ženského hnutia vo veľkej miere splnené, hoci v niektorých oblastiach naďalej pretrvávala mužská dominancia (nebola napr. možná univerzitná kariéra žien, teda profesúra, na čo doplatila aj sama Edita Steinová a napriek svojim odborným vedomostiam a osobným kvalitám si musela hľadať prácu inde, mimo univerzity. V období Weimarskej republiky sa ženské a feministické hnutie v Nemecku venuje hlbšiemu štúdiu teoretických problémov a postavenia ženy v spoločnosti. Edita Steinová stojí takpovediac na čele tohto pohybu, aktívne vystupuje za emancipáciu žien, ale ich problém rieši v oveľa širšom rámci, z filozofického, antropologického, teologického a pedagogického hľadiska. V týchto rokoch (1922–1931) po štúdiu filozofie na univerzite v Göttingene a obhájení doktorskej dizertačnej práce o probléme vcítania a pôsobení ako asistentka u tvorcu a predstaviteľa fenomenológie Husserla, pôsobila ako učiteľka dejepisu a nemčiny na dievčenskej strednej škole v dominikánskom kláštore v Speyeri. Práca v škole jej zároveň umožňovala bližšie poznať a chápať problematiku školského a výchovného prostredia a postupne prejsť od diskusie o vzdelávaní dievčat k snahe o vytvorenie antropológie ženy ženskej osobitosti a dopĺňať tak zároveň jej všeobecné úvahy o podstate a určení ženy.

V r. 1928–1932 absolvovala celý rad prednášok pred verejnosťou a akademickými kruhmi na tému ženy, jej určenia a miesta v spoločnosti. Prednášala na konferenciách, stretnutiach spolkov nemeckých žien, učiteľov aj na univerzitách v Nemecku aj zahraničí. Pracovala v hnutí kresťanských učiteľov, kde rozvíjala svoje názory, ktoré spracúvala do teoretickej podoby. Prednáška o materskej výchove odznela v mníchovskom rozhlase a text o vzdelávaní dievčat bol pripravený ako univerzitná prednáška. V r. 1932 bola menovaná za docentku na Nemeckom inštitúte vedeckej pedagogiky v Münsteri, kde mala v úmysle plne sa venovať problematike vytvorenia základov katolíckej pedagogiky s osobitným zreteľom na vzdelávanie dievčat. R. 1933 po nástupe národných socialistov však musela z ústavu odísť pre svoj židovský pôvod. 15. apríla 1934, na vrchole svojej vedeckej a pedagogickej kariéry opúšťa svetský život a naplňuje svoju túžbu úplného zasvätenia sa v reholi bosých karmelitánok a vstupuje na Karmel v Kolíne-Lindenthale. V dôsledku politickej situácie v hitlerovskom Nemecku odchádza r.

1938 do kláštora v holandskom Echte a r. 1942 v auguste zomiera v koncentračnom tábore v Osvienčime.

Z jej textov o hodnotení postavenia v spoločnosti, ale i podstaty ženskej bytosti vidieť, že Edita Steinová je vynikajúco oboznámená s problematikou žien a ženského hnutia a rieši ju na základe dôkladnej znalosti humanitných vied a teológie. Všetky poznatky úspešne začlenila do svojej kresťanskej antropológie ženy²⁰. Osobitný význam mala pre ňu celostná (ktorá chápe psychickú štruktúru ako celok vo vývine) a diferenciálna psychológia (zaoberajúca sa typológiou a problémom odlišnosti jedincov po duševnej a telesnej stránke).

Podľa Edity Steinovej, riešenie ženskej osobitosti musí začať v antropológii odpoveďou na základnú otázku – čo je človek ako taký (species) a ako prebieha jeho diferenciácia na mužskú a ženskú species. Problém pohlavnej diferenciácie je vo filozofickej antropológii kľúčový, čo sa má dôsledne odlišiť. Pod pojmom species, v zhode s tomistickou filozofiou, sa myslí niečo, čo sa nemení, čo je dané a stále. Tomistická filozofia používa aj termín forma, ktorá určuje podobu veci. Species nepodlieha zmene a u species človek je jeho znakom rozum, vôľa a cit.

Species človeka vystupuje v typoch, ktoré môžeme vytvoriť. Typy nie sú ako species ontologické ale teoretické konštrukcie, to znamená zväzok znakov získaných abstrakciou. Typy sa dajú popísať na základe znakov. Vzťah typov a species, aké hranice kladie species a s akými typmi máme rátať vo výchove a vzdelávaní a ako ich ovplyvňovať je pre Steinovú významná úloha pre diferenciáciu materiálu vzdelávania ale aj cieľov výchovy. Typy nie sú nemenné. Z dejín psychológie vieme, že metologický prístup podriadenia individuí pod typy pre možnosť ich chápania je dominantný v tzv. chápacej psychológii. Steinová uvádza vo svojich prednáškach napr. päť typov ženy Else Cronerovej – typ materský, erotický, romantický, realistický a intelektuálny, ktoré vyžadujú diferenciáciu cieľov a prostriedkov vo výchove a formovaní.

V centre jej pozornosti však nie je nejaký jediný typ, ale konkrétne individuum a jeho rozvoj. Človeka robí človekom nie príslušnosť k danému typu, ale individualita. Species človeka sa realizuje v individuách, z ktorých je každé ako zástupca jedného typu. Species teda používa Steinová aj na označenie mužskej a ženskej bytosti. Fenomenologická analýza u nej ďalej postupuje smerom k jednotlivému. Biológia nám ukazuje dvojitosť ľudského druhu v podobe muža a ženy, psychológia skúma ich dušu a odlišnosti v psychickej sfére a typológia umožňuje priblížiť sa k jednotlivému. Predovšetkým však existuje individuálny človek,

²⁰ Edita Steinová mala značný vplyv na filozofický vývin a personalizmus Karola Wojtylu (pápeža Jána Pavla II.), ktorý v reči pri vymenovaní Edity Steinovej za patrónku Európy ocenil jej prínos práve v oblasti boja za práva a rozvoj žien. Zvýraznil tým aj pozitívny význam postavenia žien v cirkvi. Rovnako aj Wojtyla presadzoval v personalizme integrálnu víziu človeka, pričom používal fenomenologickú metódu a slávne Husserlovo heslo o návrate k človeku ako k osobe. Pavol Dancák, *Personalistický rozmer vo filozofii 20.storočia* (Prešov: GBF Prešovskej univerzity, 2009).

človek daného pohlavia, ktorý je objektom jej skúmania. Podľa nej štúdium žien a akékoľvek skúmanie žien musí začať základnou otázkou, či existuje špecifická prirodzenosť čiže species ženy, alebo inak vyjadrené – či existuje ľudská prirodzenosť v jej špecificky ženskom a individuálnom charaktere. Ľudský druh teda v jej chápaní vystupuje binárne, v dvojitej podobe – muža a ženy. Ľudská prirodzenosť nechýba ani jednému z nich a manifestuje sa v duálnej podobe a každá konštitúcia má svoju špecifičnosť. Individuá od narodenia patria do jednej alebo druhej species, ako muž a žena, ale ich osobitosť, jedinečnosť, je niečo, čo sa musí a má v plnosti rozvinúť pod vplyvom sociálneho a výchovného prostredia. Uvedená odlišnosť sa týka tak tela ako aj duše človeka. Už vzťah k telu je u ženy podľa Steinovej iný ako u muža. Rovnako vo vzťahu duše a pomer bytostných síl je v porovnaní u muža a ženy odlišný, rovnako ako porovnanie pomeru ducha a zmyslovosti. Mužská duša je orientovaná iným smerom, než ženská. Ženská duša je orientovaná na osobnú sféru a úplnosť (komplexnosť). Ženy sa zaujímajú viac o osoby než o veci, viac o konkrétne než abstrakciu, viac na celok než na časti a majú spravidla mimoriadne rozvinutú schopnosť empatie a chápania emocionálnych stavov. U muža prevláda snaha o realizáciu jednotlivých síl a orientácia na výkon. Na základe tejto diferencie je preto samozrejme potrebné premyslieť aj celý vzájomný vzťah muža a ženy, ale hlavnou otázkou je tzv. *určenie a povolanie ženy*, ktoré je pre ňu najvhodnejšie z hľadiska jej prirodzenosti.

Všíma si ako je v modernej spoločnosti výber povolania, ktoré má byť prostriedkom aktualizácie bytostných síl ženy a muža a nástrojom rozvoja ich vnútornej stránky duše k celistvosti a úplnosti deformovaný, hoci v súlade so základným predpokladom jej antropológie neexistuje povolanie, ktoré by žena nemohla vykonávať, pretože má rovnaké dispozície ako muž a kompetencie k akejkoľvek profesionálnej aktivite. Zároveň však ukazuje, ktoré povolania sú podľa nej pre ženu najvhodnejšie z hľadiska jej prirodzenosti a naplňajú podľa nej ideál takzvaného ženského povolania, t. j. naplno rozvinúť ich prirodzenosť v osobitnej individualite. Za prvotnú úlohu pre ženu považuje Steinová materstvo a manželstvo, ale neplatí to podľa nej pre každú ženu. Môže byť povolaná aj k iným kultúrnym úlohám alebo k rehoľnému životu. Materstvo teda v sebe nesie rozmer prirodzeného a nadprirodzeného povolania. Aj sponsa Christi (nevesta Krista, čiže zasvätený vzťah ženy ku Kristovi) predstavuje pre ňu najvyššie zosobnenie spôsobu života prežívaného ako model duchovného materstva.

Môžeme si položiť otázku, či je vymedzenie muža ako bytosti orientovanej na vecný svet, abstrakciu, intelektuálnu aktivitu na výkon, ovládanie sveta, ktorý ho môže priviesť až k strate ľudského rozmeru vo vzájomnej komunikácii a ženy ako orientovanej na osobné a emocionálne, medziludské vzťahy, či je takéto rozdelenie úloh správne. Pretože sa týmto vymedzením sa môže vytvoriť priestor, v ktorom sa môže prejaviť deformácia ženskej prirodzenosti. Môže dôjsť k problému s reálnym pochopením osobitosti ženy, ktorá je správna a autentická iba prípade, ak je v skutočnej zhode s komplementaritou úloh muža a ženy a ak

zároveň spočíva v rešpektovaní odlišností medzi nimi. Odpoveď nie je jednoduchá a mohla by v nás viesť aj k skresleniu pôvodnej feministicky orientovanej myšlienky Edity Steinovej. Môžeme nájsť najmenej tri možnosti odpovede na to, kde a z akých zdrojov čerpala Edita pre tieto úvahy o žene (o jej species, úlohách, potrebách vo výchove a vzdelávaní...) podnety teoretického i praktického charakteru. Po prvé, mohol to byť vtedajší aktuálny dobový vplyv predstáv o určení muža a ženy a ich osobitostiach. Po druhé, na jej charakteristiku ženskej species ako orientovanej na osobné a mužskej ako na neosobné a vecné mohla mať vplyv Gertruda Von Le Fort²¹ autorka knihy *Věčná žena*, s ktorou sa priatelila a vymieňala si myšlienky o chápaní určenia a úloh ženy. Po tretie, mohol to byť jej čisto vedecký a filozoficky zameraný zdroj inšpirácie. Bol to odraz jej fenomenologického chápania tzv. predvedeckého, žitého, (zážitkového) sveta osobnej skúsenosti a vedeckého, neosobného objektového sveta vedy, ktoré sa v tomto prípade veľmi striktno reprezentujú ako mužská a ženská species. V pohľade Steinovej na ženu nešlo o vytýčenie definitívnych charakteristík o nej, ale práve o dotiahnutie zmeny v chápaní obrazu ženy ako jednostrannej a deformovanej osobnosti. Pokrivený a nesprávne chápaný obraz ženy je dôsledkom modernej doby a musí byť prekonaný. Je veľmi zaujímavé sledovať ako základnú mužskú a ženskú odlišnosť potom Steinová vysvetľuje prostredníctvom teologických analýz a zdôvodňuje vznik pohlavnej a rodovej diferenciacie skúmaním podľa opisu vo Svätom Písme.

Ako možno chápať rozdiel medzi mužom a ženou na základe poznania jednoty ľudskej prirodzenosti, z hľadiska ich určenia, a zároveň osobitného vývinu ženskej prirodzenosti? Tu dopĺňa Steinová antropologické výpovede teológiu. Podľa nej neexistuje rozpor medzi filozoficko-psychologickými analýzami štruktúry osobnosti človeka a koncepciou jej vývinu v celostnej psychológii. Rozpor nevidí ani medzi novokantovským vymedzením, že „*človek nech je to, čo má byť*“, rozpor nie je daný ani možnosťami deformácie ľudskej prirodzenosti v určitých sociálnych podmienkach, ale ani v chápaní človeka v Písme svätom. Opiera sa o koncepciu *imago Dei* v učení o osobe u Tomáša Akvinského. Zobrazenie psychológie species ženy a jej vývinu, ktorého opis je zaradený v Svätom Písme aj u Steinovej vnímaná a spájaná ako problematika o určení pohlavia. Na tomto základe určenie a species ženy možno pochopiť len ako pochopenie jej bytostnej podstaty, cez Boží obraz v človeku (*imago Dei*). V tomto chápaní je i nachádzanie konkrétnej cesty k nemu v podobe vnútorného rozvoja od toho „čo človek je“, k tomu, „čo má byť“. Edita Steinová mužskú a ženskú polaritu považuje za stvorenú Bohom. Zabúda sa často na konečný cieľ človeka a neberie sa do úvahy fakt prvotného hriechu. Z tohto aspektu skúma vznik problému vo vzťahu k žene a spojeného s odlišnosťou pohlaví a ich určenia, s udalosťou v raji pred pádom, ako je opísaný v knihe Genesis, kedy po páde došlo k narušeniu pôvodnej čistej ľudskej prirodzenosti. Naznačuje ďalej aj cesty a spôsoby obnovy

²¹ Gertruda von Le Fort, *Věčná žena* (Praha: Vyšehrad 1990).

Božieho obrazu v človeku a v tretej etape, predstavuje cestu k dosiahnutiu plnosti a dokonalosti v zmysle kresťanskej metafyziky. Je to stále obraz človeka, ktorý sa javí ako obraz návratu človeka v jeho integrite, v akej sa nachádzal pred pádom. Steinová vysvetľuje, že vinou dedičného hriechu upadne aj ženská prirodzenosť a nastupuje protiklad Evy (pramatky ľudí) a Márie (matky Boha, vteleného v osobe Ježiša Krista). Vo vzťahu k žene si volí Máriu ako pravzor Božieho obrazu, odrážajúceho sa „aj“ v človeku.

Pokiaľ ide o filozoficko-metafyzickú rovinu Steinová zdôrazňuje, že realita života je založená na polarite ženského a mužského a k zmiereniu rozdielov môže prísť ak to mužské, charakterizované aktivitou nezabudne na ženskosť, ktorá má hlbokú náboženskú hodnotu. Žena nie je určená svojimi úlohami len pre muža a jej existencia nie je iba kvôli nemu, ale je samostatnou osobou so všetkými právami. V Božích plánoch a rukách má ako žena neodcudziteľnú hodnotu a autonómiu, čo potvrdzuje Písmo sväté a kresťanské učenie. Táto ontologická odlišnosť muža a ženy však dostáva svoj plný význam len realizáciou vzájomnej komplementarity pohlaví v rodine, profesijnom živote ako aj v spoločnosti. Muž a žena musia teda podľa Steinovej plniť svoje poslanie špecifickým spôsobom, plodiť a vychovávať potomstvo, byť jednak „obrazom“ a „odrazom“ svojho určenia. Ich úlohou je obnoviť ľudskú prirodzenosť a stav dokonalosti, lebo iba úplne rozvinutá ženská a mužská prirodzenosť umožňuje dosiahnuť najvyšší stupeň Imago Dei.

Všetko, čo sme doteraz povedali o možnostiach a cieľoch formovania prirodzenosti ženy aplikuje Edita Steinová vo svojich názoroch na vzdelávanie a výchovu dievčat. V jej myslení vidieť neustály posun smerom od chápania výchovy a vzdelávania ako aktivity pre zaradenie sa do spoločenského života (socializácia) k chápaniu výchovy ako formovania vnútra jedinca (individualizácia výchovy, výchova ako osobný rast) a na jeho ceste k Bohu. Musíme mať na pamäti, že pedagogika Edity Steinovej osciluje medzi dvojakým určením „dočasným“ a „večným“, prípravou na pozemský život a tiež zohľadnením náboženského určenia človeka. Preto niektorí teoretici označujú jej pedagogiku ako pedagogiku, ktorá vedie od prirodzeného k nadprirodzenému, čiže ako mystagogiku, v ktorej je človek chápaný ako nedokonalá podoba Imago Dei, obraz Boha, ku ktorému sa má vrátiť a priblížiť ako k svojmu ideálu, v najvyššej možnej miere plnosti a dokonalosti. Ide teda o veľmi jasne orientovanú tomisticko- personalistickú pedagogiku, v ktorej má byť duša ako forma daná Bohom a vedená k vyššej forme ľudskosti a svojmu určeniu, k rozvoju slobodnej duchovnej bytosti. Už na úrovni výchovy v rodine a zvlášť v škole sa u dievčat musí ísť cestou výchovnej snahy o rozvinutie všetkých dimenzií ich personálneho bytia, ženskej osobitosti, originality a jedinečnosti. Tomuto treba prispôbiť aj ciele, obsah, metódy i modely rôznych spôsobov a prístupov vzdelávania. Vzdelávanie a výchova dievčat má mať zastúpené dva osobitné prvky: po prvé harmonickú výchovu všetkých síl a schopností a po druhé náboženský rozmer výchovy – prvok rozvíjania obrazu

Boha, ktorý je v zárodku v duši každej bytosti. Z tohto hľadiska považuje Edita Steinová náboženskú výchovu dievčat za základ a cieľ ich výchovy vidí v tom – mať rozvinutú osobnosť s hlbokou náboženskou vierou²².

Prednášky Edity Steinovej o žene a jej určení sú ojedinelým dielom v rámci kresťanskej reflexie o žene. Jej témy sú aktuálne, moderné a platné aj pre súčasnosť najmä preto, lebo prispievajú k dialógu o feminizme, o úlohách ženy v spoločnosti a cirkvi. Jej texty sú odporúčaním ako chápať skutočné určenie ženy a ako ju viesť vychovávať a formovať k naplneniu samej seba, jej dôstojného poslania aj v dnešných pomeroch. Učia nás ako vnímať a prežívať tajomstvo osoby každého človeka, predovšetkým ženy samej, ale aj odlišnej osobnostnej štruktúry muža. Je to cesta rešpektovania a rozvoja odlišných, ale rovnocenných ľudských bytostí. Je dôležité spolu s Editou Steinovou nanovo odkrývať tieto veľké pravdy o človeku, novými metódami filozofického a teologického uvažovania, na základe poznania humanitných, antropologických a kultúrno- spoločenských vied a zasadiť ich ako semienka do každodennej reality a prežívania ženy. V súčasnosti zostávajú jej antropologické skúmania priekopníckym činom. V súvislosti s riešením problematiky zrušenia pohlavia v dnešnej dekonštruktivistickej filozofickej diskusii sú jej tézy stále veľmi aktuálne. Vďaka jej jasnej filozofickej a metodologickej formulácii v podobe duálnej, kresťanskej antropológie, jej myšlienky ponúkajú iný pohľad a novú alternatívu vo feministických prístupoch a riešeniach. V čase krízy, rozpadu rodinného života a straty morálnych hodnôt, v časoch zmätku rolí a diskusií o pohlavnej a rodovej identite ženy či muža, môže vo svojich antropologických a pedagogických názoroch Edita Steinová ukázať na konkrétne východiská aj pre výchovu a formovanie človeka 21. storočia. Jej dielo zostáva obohacujúcim východiskom nielen pre konkrétnu výchovu, ale je prínosom aj pre rozvoj pedagogického myslenia pre budúcnosť.

Streszczenie: Obecnie zainteresowanie dziełem E. Stein ciągle rośnie, ale orientowane jest ono przede wszystkim na interpretację opinii filozoficznych oraz religijnych. Mniejsza uwaga poświęcana jest opiniom na temat wychowania i wykształcenia człowieka. Okazuje się również, iż Edyta Stein wyraziła cały szereg cennych myśli związanych z teorią i praktyką pedagogiczną. Historię myślenia filozoficznego XX wieku wzbogacono, dzięki opiniom Edyty Stein, o fenomenologiczno-personalistyczne badanie problematyki dotyczącej człowieka i jego istnienia. Specyfika jej podejścia do rozwiązywania problemów wyróżnia się tym, iż łączy w sobie filozoficzną metodę fenomenologii z chrześcijańską nauką oraz filozofią tomizmu. Rzeczywistość ta miała bezpośredni wpływ także na nowe poglądy związane z filozofią wychowania. Pierwszą część artykułu poświęcono właśnie tym filozoficznym i antropologicznym wyjściom oraz wychowaniu człowieka w dziele Edyty Stein. Natomiast drugą część artykułu poświęcono konkretyzacji jej opinii na temat indywidualnego powołania w posłannictwie

²² Edita Steinová, *Žena. Výber prednášok* (Bratislava: LÚČ 2015).

kobiety i jej pozycji społecznej. Z tych punktów wyjścia wynikają cele pedagogiczne i konkretyzowanie zadania wychowania.

Słowa kluczowe: fenomenologia, personalizm, pedagogiczna antropologia w tezach Edyty Stein

Bibliografia

- Ablewicz, Krystyna. *Hermenutyczno-fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994.
- Bienasová, Mária. *Stretnutie s Edith Steinovou*. Trnava: Dobrá kniha, 1994.
- Blecha, Ivan. *Husserl*. Votobia: Praha, 1996.
- Beckmann-Zöller, Beata. *Bildung und Entfaltung der Individualität*. In: Edith Stein: ESGA, Bd. 16., Beiträge zum christlichen Erziehungsauftrag, Freiburg, Basel, Wien, XIV–XXIV (2001)
- Cekotová, Marie. *Edith Stein a fenomenologická tradice*. Olomouc: Matices Cyrilometodějská, 1997.
- Dancák, Pavol. *Personalistický rozmer vo filozofii 20.storočia*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta, 2009.
- Le Fort, Gertruda. *Věčná žena*. Praha: Vyšehrad, 1990.
- Kostkiewicz, Janina. *Kierunki i koncepcje pedagogiki katolickiej w Polsce 1918–1939*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2013.
- Krankus, Milan. „Pedagogické dielo Edity Steinovej”. Bratislava: Universitas Comeniana, *Paedagogica* 22 (2010): 39–55.
- Krankus, Milan. „Človek a výchova v diele Edity Steinovej. Bratislava”. *Viera a život* XX., č. 3 (2010): 56–66.
- Krankus, Milan. „Fenomenologicko-personalistická filozofia výchovy Edity Steinovej”. In: *Kontexty filozofie výchovy v novoveku a súčasnej perspektíve. Contexts of Philosophy of Education in Modern Times and Contemporary Perspective*, eds Blanka Kudláčová, Andrej Rajský. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2014, 151–161.
- Letz, Ján. *Novotomistické metafyziky*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2007.
- Müller, Andreas, Uwe, Neyerová, Maria, Amata. *Edita Steinová*. Bratislava LÚČ, 2012.
- Novosedlák, Peter. *Za hranice vedeckej pravdy*. Dolný Kubín: ZRNO, 1998.
- Przybylski, Andrzej. *Działalność edukacyjna i myśl pedagogiczna św. Edyty Stein*. Kraków: WAM, 2007.
- Reifenrath, Bruno. *Erziehung im Licht der Ewigen. Die Pädagogik Edith Steins*. Frankfurt am M.: Diesterweg, 1985.
- Rus, de Eric. *L'art éduquer selon Edith Stein. Anthropologie, éducation, vie spirituelle*. Paris: Cerf, 2008.
- Stein, Edith. *Aufbau der menschlichen Person*. ESGA, Bd. 14. Freiburg: Herder, 2010.
- Stein, Edith. *Święta Teresa Benedykta od Krzyża. Autoportret z listów (1933–1942)*. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2003.
- Stein, Edit. *Byt skończony a byt wieczny*. Poznań: W drodze, 1995.
- Steinová, Edita. *Věda kříže*. Brno: Cesta, 2000.
- Steinová, Edita. *K problému vcítění*. Praha: Nadační fond Edity Steinové, 2013.
- Steinová, Edita. *Žena. Výber prednášok*. Bratislava: LÚČ, 2015 (translation M. Krankus z nemeckého originálu: Stein, E.: Die Frau. Fragestellungen und Reflexionen. Edith Stein Gesamtausgabe, Bd. 13. *Schriften zu Anthropologie und Pädagogik* 1).

- Steinová, Edita. *Ludská osoba. Filozofická antropológia*. Bratislava: Európa, 2017 (translation M. Krankus z nemeckého originálu: Stein, E.: *Der Aufbau der menschlichen Person. Vorlesung zur philosophischen Anthropologie*. Wien: Herder, 2004).
- Volek, Peter. *Teória poznania u Edity Steinovej*. Banská Bystrica – Badín: Kňazský seminár Sv.Fr. Xaverského, 1998.